

като през буци във фактите. Но да вървим. И аз съм като теб. Когато прочетох само заглавието на романа "Христос отново разпнат" на Казандзакис, предварително ми бе ясно за какво става дума. И пак го прочетох. Приключението има смисъл не като резултат – резултатът можем винаги да предвидим, въображението е услужливо – а като причина, като пътуване към следствието. Само по себе си то е безинтересно, повтаряло се е стотици, хиляди пъти в рамките не само на един – на много живота. Нима Одисей не е знаел, че ще се върне? Знаел е, но въпреки това е пътувал. И се е върнал.

Стига да има кой да го чака.

Като читатели ние сме във вечното положение на Пенелопа, без дори да сме родили. Но човек – освен всичко друго – се ражда и от очакването, и от търпението. Голият резултат е грозен и старчески набръчкан като новородено, извряква в кърваво-лугавия скут на майката и после ни създава само грижи.

Голият резултат е като голия факт. А знайно е: когато фактите говорят, и боговете мълчат. Така е. Стига фактите да не попаднат в комунистическото пропагандно пространство. Тогава: и фактите говорят, и боговете не мълчат.

Какво ли ще изригнат пак гърлата на боговете. Но да не се боим. Виковете им ще са по-слаби дори от мълчанието на фактите, защото в своята застиналоост те имат и достойнство. А лавата е излишък, който вулканоподобният бог иска да осребри чрез вярата на обезличените си и духом бедни поданици, които ще търсят в застиналия теч сребърно-златни жилки.

Ние не сме от тях. Нека износим заедно плода на истината, която може и да порасне в едно здраво дете – общата ни рожба.

11.X.1992 г.

АРЕСТЪТ

Той, като е участвувал в тая работа, е знаел какво може да се получи.

Любомир Везюв

И арестът е като смъртта: колкото и да го предвиждаш – накрая си изненадан.

Предвиждаш го и го чакаш, защото знаеш в какво си забъркан; изненадан си, защото и ония отсреща не пасат трева.

Ако нещо в досегашната мемоаристика за този ден е безспорно, то

СПИСЪКЪТЪ

на подсъдимият по паркетно дѣло № 560/42 г. отъ
обозначение датият кога ех задържани подсъ-
димият, споредъ арестантската книга при ареста
Дирекция на полицията.

1. Антонъ Ивановъ Козинаровъ - задържанъ на 26.IV.1942 г.
2. Антонъ Николовъ Поповъ - 25.IV.1942 г.
3. Анастасъ Димитровъ Романовъ - 4.III.1942 г.
4. Анастасъ Билевъ Ведѣлчевъ - 12.III.1942 г.
5. Александъръ Гоневъ Мекларъвичи - задържанъ на 23.II.с.г. изпратенъ въ
цѣло за държ. сигурностъ
6. Борисъ Митевъ Лафтински - 15.III.1942 г.
7. Бориславъ Николовъ Николчевъ - 25.IV.1942 г.
8. Василь Стояновъ Присаданки - на 21.V.1942 г.
9. Вѣдо Димитровъ Мурджевъ - на 4.III.1942 г.
10. Вѣдо Боневъ Таневъ - задържанъ на 7.III.1942 г.
11. Георги Ивановъ Минчевъ - задържанъ на 23.III.с.г. изпратенъ в
цѣло за държ. сигурнос
12. Вѣдо Боневъ Таневъ - задържанъ на 5.VI.1942 г.
13. Георги Ивановъ Минчевъ - задържанъ на 4.II.1942 г.
14. Гаврилъ Стойчевъ Бордановъ - изпратенъ единъ день в
полици. издѣлникъ Ст. Заг
15. Георги Цаквъ Начевъ - задържанъ на 26.II.с.г. изпрат
решението по разпорѣка та
спиранието.
16. Георги Клиевъ Лосевъ - на 26.II.с.г. изпрат
Казанлъкъ и постапва в
решения на полицията.
17. Деню Василевъ Вълчановъ - задържанъ на 25.IV.1942 г.
18. Димитра Авранова Стоянова - на 9.III.1942 г. и
19. Елена Полячева Полячева - на 23.3.т.г. въ лагер
20. Иванъ Николовъ Иделаровъ - задържанъ на 27.IV.1942 г.
21. Иванка Стойкова Димитрова - на 4.III.1942 г.
22. Иванъ Георгиевъ Димитровъ - на 15.VI.1942 г.
23. Иванъ Тодоровъ Морунговъ - на 4.III.1942 г.
24. Костадинка Николова Зафировъ - на 23.III.с.г. въ лагер
25. Кирилъ Павловъ Кириковъ - новградъ.
26. Кирилъ Николовъ Георгиевъ - задържанъ на 24.III.1942 г.
27. Ксанти Иванова Бачева - на 16.III.1942 г.
28. Кръстица Костадинова Камбосова - тона въ лагера Асеновградъ.
29. Любка Нординова Коларова - задържанъ на въ Крестенския
30. Мария Александрова Мекларъвичи - на 26.IV.1942 г.
31. Младенъ Иселевъ Младеновъ - на 25.IV.1942 г.
32. Никола Павловъ Колевъ - на 7.III.1942 г.
33. Никола Ивановъ Вепаровъ - тона на 23.III.т.г. въ лагер
34. Невѣна Николова Влахова - държавна сигурностъ-Ксанти
35. Нема Драгинова Джамбозова - задържанъ на 23.III.1942 г.
36. Никола Русевъ Стояновъ - на 24.III.1942 г.
37. Никола Русевъ Стояновъ - на 4.III.1942 г.
38. Никола Русевъ Стояновъ - на 16.V.1942 г.
39. Никола Русевъ Стояновъ - на 15.V.1942 г.
40. Никола Русевъ Стояновъ - на 7.III.1942 г.
41. Никола Русевъ Стояновъ - тона на 23.3.т.г. въ лагера
42. Никола Русевъ Стояновъ - градъ.
43. Никола Русевъ Стояновъ - задържанъ на 4.III.1942 г.
44. Никола Русевъ Стояновъ - тона на 23.3.т.г. лагера-Кс

- 2 -

124

37. Вина Петрова Тумина -	задържа на	на 25. IV. 1942 г.
38. Петър Иванов Богданов -	"	на 4. III. 1942 г.
39. Парашева Николова Пашлова -	"	на 4. III. 1942 г.
40. Павел Коцев Шатев -	"	на 24. III. 1942 г.
41. Стоян Захариев Христов -	"	на 16. V. 1942 г.
42. Стефан Христов Стойков -	"	на 16. V. 1942 г.
43. Стоян Сотиров Виров -	"	на 25. IV. 1942 г.
44. Траян Костов Джунев -	"	на 27. IV. 1942 г.
45. Яна гангел Милев -	"	на 18. V. 1942 г.
46. ХРИСТО ДИМОВ БРАТАВАНОВ -	"	на 7. III. 1942 г.
47. Христо Георгиев Петров -	"	на 27. IV. 1942 г.
48. Йордан Иванов Попов -	"	на 4. III. 1942 г.
49. Норденка Димитрова Ганева -	"	на 16. V. 1942 г.
50. Кънчо Николов Иванов -	"	на 4. III. 1942 г.

16. VII. 1942

е само датата – 4 март 1942 г. (Но аз не мога да "извикам" както Стефан Коларов в "Живот по-хубав от песен" – Профиздат, 1979: "Как бих искал този миг да продължи до безкрайност. Но врагът бърза!") В този миг врагове един на друг са и двете страни.

Останалото в голяма степен са съчинения в стила на епохата, която изживяхме, на тема арест и пропуски – волни или неволни – на паметта.

Сякаш предназначението ѝ е да забравя, а не да запомня, да тегли печелившата и да подминава губещата карта. Но какво да се прави – нали "такова бе времето" – из интервю на Д. Джуров по телевизията.

Почти колкото са заварените при арестуването, толкова са и разминаванията с фактите. Единствен главният повод за ареста – Никола Вапцаров – не може да разкаже нищо. Героичната поза – от която не всички се възползват – е за оцелелите. Затова и основен източник за "поставяне" фактите на фокус си остава "сухият" документ.

В летописа на съпругата на поета всичко е като че ли ясно и окончателно: "Отворих вратата и замръзнах: в антрето се вмъкнаха неколцина тайни агенти и двама стражари с пистолети в ръка. Изблъскаха ме настрани и се спуснаха из стаята на апартамента. Двама агенти се нахвърлиха върху Кольо, хванаха го за ръцете и го завързаха здраво. Вкъщи бяхме седем души. Всички с вдигнати ръце ни наредиха във вестибюла и преобърнаха наопаки цялата къща."

Вкъщи обаче са шест (6), не "седем (7) души": Никола и Бойка Вапцарови, Борис и Венера Вапцарови, квартирантката Митка Лалова Пелова – студентка, и братовчедът на братя Вапцарови – Любомир Везюв. Само Б.Вапцарова съобщава за още един съжител – Георги, брат на Л.Везюв, който според нея е дори арестуван.

Но освен Б.Вапцарова за деня на ареста разказват още Митка Л.Пелова, Венера Вапцарова и Любомир Везюв. От спомените им е трудно да се установи колко души са били от полицията: според Б.Вапцарова "неколцина тайни агенти и двама полицаи"; според М.Л.Пелова "пет души цивилни и трима униформени полицаи"; Л.Везюв свидетелствува за "пет-шест души униформени полицаи и цивилни с пистолети, други някои бяха с пушки. Може би по стълбите е имало повече, вероятно и на входа е останал някой".

Ако извадим от сметката "вероятните" (по стълбите и на входа) и се вчетем в протоколите за обиск от 4 март (а те са три – два от архива на дело 585/1942 и един от къща-музей "Н.Вапцаров", копие, засега с неизяснен произход), представителите на полицията са шестима: разузнавачите Любен Илиев Йоцов и Никола Антонов Николов; младши полицейските стражари Воин Георгиев Цветанов и Койчо Лаков Йолов; Георги Константинов Георгиев и Петър Борисов Танев – от тогавашното държавно полицейско училище. Предполагам, че по-късно е бил извикан за свидетел и чиновникът Павел Петков Тодоров – съкооператор или живущ в същата кооперация. Воин Цветанов, Георги К.Георгиев и Петър Б.Танев същевременно са и свидетели по протокол при обиска на Митка Л.Пелова, а Койчо Л.Йолов с извикания по-късно Павел П.Тодоров – при обиска на Любомир Везюв.

Според заповедта (копие от която се съхранява в дома-музей в София, оригиналът липсва в архива на делото) е трябвало да бъде задържан "при щателен обиск" само Никола Иванов Вапцаров и "ако се намерят външни лица, също да се задържат до второ нареждане". Както и "ако дойдат външни лица, също да се обискират и задържат в жилището до второ нареждане".

Заповедта е от З.ИИ. с подпис н-к отделение Н.Гешев.

От тази заповед личи, че полицията е знаела предварително, че домът на Вапцаров е използван за явки – "ако дойдат външни лица" и "ако се намерят външни лица", но въпреки това тя е дошла с малка кошница, отколкото е предполагала. Вероятно това е наложило да бъде повикан за свидетел и съседът Павел П.Тодоров.

На 1 септември в 14 часа за пръв път посетих дома-музей. Исках да добия конкретна представа за разположението и големината на помещението. Вестибюлт, в който според Б.Вапцарова са "наредени всички с вдигнати (а Вапцаров – с вързани) ръце" е почти колкото антрето. Шест души заварени и шест души полицаи стават дванадесет. Трудно е всички да бъдат побрани в това малко помещение. Вероятно една част от полицаите са били в стаите или част от задържаните, хванати по "бели гащи", са били "наредени" до стената по стаи – (Б.Вапцарова твърди, че първо "направиха обиск в стаята на Кольо", а после в тяхната с Борис). Естествено е едни да търсят, други – да "задържат". Полицията си е полиция и тя не е била по-брутална, да кажем, от милицията след 9.ІХ.

"Техниката на арестуването" е една и съща и в спомените на М.Л.Пелова, и в спомените на Б.Вапцаров, разликата е в епитетите и броя на потърпевшите – 6, а не 7.

Митка Л.Пелова: "В разстояние на няколко минути всички, на брой 6 души, бяхме изправени в хола по долни дрехи, с вдигнати нагоре ръце. На Вапцаров вързаха ръцете с въженце и го отделиха от нас, въведоха го в спалнята." Значи един – Никола Вапцаров, за когото е предназначена заповедта на Гешев – все пак е бил отделен.

Ако приложим понятието "консенсус" в днешния му смисъл към спомените, не би трябвало да зачитаме казаното в тях от Любомир Везюв, защото е малцинство.

Но той все пак прави според мен едно немаловажно уточнение: "Известно време ни задържаха с "горе ръцете". После ни освободиха. Ръцете му (на Вапцаров – б.м.) не бяха вързани по време на обиска."

Казвам "немаловажно уточнение", не за да оневинявам полицията и да ѝ приписвам "по-хуманно отношение" към задържаните, а за да снижа по-драматичния патос в разказа на останалите. Полицията си е полиция, има установени открай време правила и похвати на действие и за нея е без значение дали "виновникът" е комунист, или не. Стига ѝ, че има заповед за задържане и обиск. А що се отнася до Любомир Везюв, от всички спомени, които изчетох – над две хиляди страници – неговите са най-добросъвестни и точни, лишени от разкрсявания в духа на победителите. Той дори не проявява роднин-

ски пристрастия, а би могъл. Нали единствен след Борис Вапцаров е в кръвна връзка с Никола Вапцаров.

Справедливостта изисква при четене на спомени да се даде равно право всекиму, а коя е истината е трудно да се установи. И тя, както споменът, е въпрос на лично виждане, на личен извод и тълкование.

И ако според Б.Вапцарова, докато всички са с вдигнати ръце, "Кольо успя да ми прошепне:

– Утре в два часа ще дойде Васил (нелегалното име на Цв.Радойнов), гледай да не влезе в примка, кажи му, че срещата е определена за 6 часа.

– Разбирам.

В това време полицаите съставиха протокола за обиск", то според Митка Л.Пелова обискът трае четири (4) часа: "Всичко беше обърнато с главата надолу. Разхвърляни бяха леглата, отворяни бяха чекмеджетата, размествани бяха мебели, най-щателно бе прегледана библиотеката на Вапцаров". Според Любомир Везюв – "може би повече от три часа търсиха". Така че не е възможно след "Кольо успя да ми прошепне..." и "отговорих му тихо..." в същото време "полицаите съставиха протокола за обиск" (Б.Вапцарова). Първо са изправени до стената, после е търсено – 3-4 часа – и чак тогава е съставен протокол. И то не един, а три. Т.е. съставени са протоколи. Но "прошепването" пък е съвсем невъзможно, ако е вярно казаното от Митка Л.Пелова, че Никола Вапцаров "го отделиха от нас, въведоха го в спалнята". Този факт отнема възможността на Б.Вапцарова за сподвижничество в конспиративната дейност на съпруга ѝ. Ситуацията става съмнителна, ако разположим отново във времето действията на полицията последователно: нареждане до стената, вдигане на ръцете, отделяне на Вапцаров, извършване на обиск, съставяне на протокол(и). Обискът е три-четири часа, съставянето на протокол(и) не може да стане преди завършването му. Т.е. прошепването не е станало (ако въобще е станало) по време на вдигнатите ръце, още повече че според Л.Везюв "известно време ни задържаха с "горе ръцете". После ни освободиха".

Едва ли обитателите на жилището са държани цели четири часа с вдигнати ръце и поне аз имам основание да вярвам на Л.Везюв. "Горе ръцете" е само рутинно действие на полицаите. Главната им цел е била задържането на Никола Вапцаров и на евентуално заварените или появили се по-късно негови сподвижници. Борис Вапцаров, Митка Пелова и Любомир Везюв са отведени в Дирекцията на полицията, защото са намерени улики срещу тях във вещите и стаите

им. И това е било, ако не добре дошло, поне непредвидено за полицаите. Необичайно е, че няма нито в музея в София, нито в архива на делото протокол от обиска на Борис, което лишава полицията от мотив за арестуването му, макар че в спомените си съпругата му – Венера Вапцарова, пише: "След малко единият от агентите, тържествуваш, донесе от нашата стая поемата, от която така се страхувахме" (поемата е "Слушай фронт" на Антон Попов). Тази намерена според Венера Вапцарова поема не фигурира в нито един от трите протокола за обиск.

Ако се върнем отново назад: влизане на полицията, отделяне на Вапцаров, изправяне до стената с "горе ръцете", първоначално оглеждане на стаите и претърсване, сваляне на ръцете, по-подробно търсене и съставяне на протоколи... Първоначалният шок е преминал, заварените шестима са се отпуснали, можел е вече да се обади инстинктът за самосъхранение.

Любомир Везюв: "Бойка беше спокойна. Това ми направи впечатление, само нейното държание ми направи най-силно впечатление. Тя, мисля, че и кафе им (на полицаите – б.м.) свари... Кафето сигурно е било на другия ден, когато отново са дошли... Това може да е било нейна тактика. Не мога да кажа какво е било."

"На другия ден" полицаите не са "дошли отново". Те са дошли след три (3) дена – на 7.III., когато е извършен обиск и е арестувана самата Бойка Вапцарова. Може би тогава е сварила кафето (този факт тя никъде не споменава, нито пък снаха ѝ Венера; Любомир Везюв е починал, в протоколите за кафе не се пише). Но Л.Везюв е бил свидетел и на двата обиска: на 4.III., когато е арестуван заедно с братята Вапцарови и Митка Л.Пелова, и на 7.III., когато е извършен обискът и е арестувана Б.Вапцарова – по протокола от 7.III. той е един от свидетелите, обискът е в негово присъствие, защото е пуснат от полицията още същия ден – 4.III. ("пуснаха ме след два часа") и се е върнал отново на "Ангел Кънчев" 37 в дома на Вапцарови "и там останах десетина дни". Така че кафето е сварено, въпросът е дали на 4 или на 7 март?

А как се е държал самият Никола Вапцаров по време на обиска? "Зная, че той се държеше спокойно. Може би това е било само привидно. Помня, че беше пребледнял, когато свърши обискът" – Л.Везюв.

Види се, и Вапцаров е бил спокоен, но не колкото Б.Вапцарова – все пак бил е пребледнял.

След 8 часа ("към 8 часа" – М.Пелова: "мисля, че беше по-късно"

– Л.Везюв) полицията отвежда четиримата: Никола и Борис Вапцарови, Любомир Везюв и Митка Пелова, а възможно е първо Н.Вапцаров, после останалите.

"Пътувахме с охрана в трамвай. Ние бяхме тримата – Никола, Борис и аз – на предната платформа. При нас бяха цивилните агенти" – Л.Везюв.

Това ще рече, че Митка Пелова е била по-назад, с униформените полицаи или е отведена по-късно.

Според Борис Вапцаров "в трамвая брат ми направи опит да отвори вратата и да избяга, но не успя".

Любомир Везюв: "Не знам дали е правил опит за бягство. Не съм забелязал да е правил такъв опит. То щеше да се разбере, ако имаше такова нещо."

За "такова нещо" не свидетелствува и другата "пътуваща в трамвая" – М.Пелова. Тя, разбира се, ако е била на другата платформа, не би и могла да види.

Бих добавил: ако имаше дори и опасения за "такова нещо" от страна на полицията, тя щеше да отведе арестуваните с кола, а не с трамвай. Била е сигурна в себе си, в охранните качества на служителите си. То и колко ще пробягаш-избягаш, скачайки от трамвая (било в движение, било в покой, на спирка) при наличието на няколко (възможно е трима-четирима) въоръжени полицаи. Те предварително са знаели много добре кого арестуват. Пък и при опит за бягство самият арестуван би се издал, би признал вината си, която добре е знаел, но не е знаел колко знае полицията. Освен това рискува да бъде прострелян.

Към 4 часа сутринта (а ако е спазван законът – след 4 часа) на 4 март 1942 година полицията не е търсила Иван.

"Звъни се на входната врата. Аз станах и питам "Кой е?" Те викат: "Тук ли е Иван?" Нещо такова казаха.

Върнах се, почуках на вратата на стаята им. Бойка отвори. Казах: "Търсят някой си Иван".

Тогава дойде и Бойка и заедно отворихме вратата." – Любомир Везюв.

При Бойка Вапцарова е малко по-иначе: "Към четири часа сутринта Кольо ме събуди: – Боя, звъни се... Във входното антре се намерихме двамата с Любомир Везюв. Той бе станал да отвори, мислейки, че ние не сме чули.

– Кой звъни? – извиках аз.

– Свой, гост от провинцията – отговори дрезгав мъжки глас.

Отворих вратата и замръзнах..."

Везюв е спал в кухнята, в съседство с антрето и входната врата. Нормално е пръв да чуе звънеца, както е нормално едновременно с него или малко по-късно да го чуе и Вапцаров – поради дейността си той е очаквал този звънец все някоя сутрин да звъне.

Би трябвало да го чуе и Митка Пелова, защото тя спи в хола, който разделя антрето от стаята на Бойка и Никола Вапцарови. Не го е чула – младостта спи дълбоко. Чула или чули са Венера и Борис Вапцарови: "Към три часа през нощта се чува глухи дебнещи стъпки, след което се извънтя силно. После още веднъж и още веднъж" – В.Вапцарова.

Ако Бойка Вапцарова е толкова "вътре" в конспиративната дейност на съпруга си, би трябвало поне малко да се усъмни в ранобудния "дрезгав мъжки глас" – при това непознат – от провинцията: да не е толкова смело доверчива и сама да отвори вратата; да не "замръзне" от изненада. Така "безгрижно" постъпва съпруга, която не предполага в какво е замесен съпругът ѝ или ако предполага – не може да бъде изненадана.

Дори завареният гост Любомир Везюв е допуснал, че е нещо извънредно, щом е почукал, преди да отвори, на вратата на семейната спалня.

Кой освен полицията (или милицията) идва в четири часа сутринта? А според мен – след 5 часа.

Но да не сеем на корена ряпа.

Дали заедно (от Везюв и Бойка), или само от Бойка – вратата е отворена.

Нататък е ясно... – според стиха на самия Вапцаров.

Както е ясно и на самата полиция: "Разделиха ни. Никола не беше при нас... И аз не бях при другите... Разпитваха ме защо съм дошъл в дома на Вапцаров, по какви причини съм у тях... След два часа ме пуснаха. Видели са, че около мене няма нищо... Те са имали сведения за Кольо, били са по дирите на групата и са знаели кои са..." – Л.Везюв.

Това е вече в Дирекцията на полицията.

От нея не е – и не е можело – да бъде "пуснат" Вапцаров.

В този ден – 4 март – през отворената врата са влезли не само полицаите.

Преди, след или с тях е влязла – казано с езика на поетите – и съдбата.

НАЙ-ЛЕСНОТО

Най-лесното в случай като този е да изпревариш другите и себе си: притежаваш факти, които не притежава никой (или малцина), въвеждаш ги или ги извеждаш с коментар (по възможност с ефектни заглавия) и бомбата гръмва.

Най-трудното: да разположиш личността и събитията в контекста на времето, в координатната му система, да подходиш конкретно-исторически, както ни учеше Богдан Богданов като студенти в университета във Велико Търново. Така минимално ще изкривиш пространството, ще се пазиш от оценки и тълкувания – продукт на днешното време, на наслоенията преди и сега, ще постигнеш възможната обективност, ще счупиш черупката-обвивка и ще извадиш чиста ядката на ореха. А това ще рече прелистване на още хиляди (извън десетте тома по делото) страници от вапцарознанието – спомени, статии, есета – но пък ще спечелиш (изгубил откъм време и труд) максимална яснота. Често в спомените само на един за едно и също събитие откриваш противоречия, засечеш ли ги със спомените на други – противоречията се множат, съпоставиш ли ги с документите от архива – ето ти интригата. Интрига на гледните точки, която оголва фактурата до скелет – кое, как и кога е било. Така и читателят ще направи собствения си коментар, заключението ще е негово, не твое.

Този обратен път е мъчителен, но друг – няма. Мъртвите не могат нищо да кажат. Живите – преувеличават или изтъкват себе си.

Трябва да "изслушаш" свидетелствата на дявола, за да стигнеш до постъпките на Бога.

И пак: по-близо си до как би могло да бъде, а не до как е било.

Но аз не обичам лесното...

29 VII 1992 г.

ОБИСК I

Както при сдаване в казармата, така и при обиска все някоя вещ се губи, но не за сметка на сдаващия, а на оставащия да дослужи. Дали причината не е в това, че човек иска да се запаси и за в бъдеще. Той някак си все се възприема повече героично и трагично, отколкото комично, какъвто наистина може да изглежда отстрани.

Така и в случая – в предния ден (или дни) преди ареста според

спомените потърпевшите са крили повече улики, отколкото са намечени от полицията.

"Трети март 1942 г. беше светъл зимен ден. От ранно утро "гост" на Вапцарови беше Стария (Цв.Радойнов). Доиде и Антон Попов. Времето до обяд се използва в превеждане и писане на машина речта на Сталин от 7 ноември 1941 г., произнесена на Червения площад в Москва по време на парада на Червената армия. В превода взе участие Радойнов. Антон Попов пишеше, а Вапцаров диктуваше. Това ставаше в кухнята, за да може всичко да се изгори в печката в случай на полицейска проверка. Речта беше преписана в 20-30 екземпляра, а вечерта всички бяхме заангажирани в разпръскването ѝ. Всичко мина благополучно." – Митка Л.Пелова.

В разказа си за тази конспиративна идилия, която полицията е нямало защо да прекъсва, защото е имала сведения за къде по-опасни за държавата действия, Митка Пелова бърка псевдонима на Цв.Радойнов (Васил) с псевдонима на Антон Иванов (Стария) и е неточна за предмета на занимание на конспираторите – това ще се види малко по-късно при цитиране на протокола за обиска ѝ. Освен това никой от останалите обитатели на жилището не разказва за "разпръскването на 20-30-те екземпляра на речта.

"В деня преди ареста, в навечерието на ареста той направи опит да скрием пълнител за пистолет и заповед на Сталин (към една страничка беше), издадени по случай деня на Червената армия или годишнината на Октомврийската революция. Не съм сигурен кое от двете беше – заповедта – един лист – скрих зад електрическото подтабло на апартамента, а пълнителя сложих в джоба на военните ми дрехи, в джоба на куртката. Дрехите бяха на тавана горе, в един сандък, празен сандък. Бях цивилен вече, но не бях си предал дрехите, макар че бях уволюен. Пълнителят беше за пистолета, който се намира сега в музей "Никола Вапцаров" в София, а заповедта после Бойка я унищожи. Изгори я. Може би следобед, когато се върнахме след ареста. Аз ѝ бях казал за тази заповед и за други работи и тя ги унищожи." – Л.Везюв.

При обиска (на 7-и, а не на 4 март) пълнителят ще бъде намерен на тавана, но в самия пистолет. Може би става въпрос за два пълнителя? А заповедта на Сталин наистина липсва (изгорена, унищожена, неоткрита), защото никъде в протоколите не се говори за нея.

Самата Б.Вапцарова в спомените си не разказва за "разпръскване" на речта. "Вечерта на 3 март 1942 г. Кольо се върна късно в къщи уморен и загрижен, след вечерята дълго не можахме да заспим и говорехме за неговата нелегална работа, докато аз най-сетне се унесох в сън.

Към четири часа сутринта Кольо ме събуди:

– Боя, звъни се! Кой ли може да бъде. Дали не е полиция?

– Имаш ли нещо компрометиращо у себе си? Да го унищожим!

– Не, нямам, виж кой е!" – Б.Вапцарова.

Въпреки нямането за полицията е имало. Тя стриктно е изпълнила заповедта на Гешев от 3.III.1942, която не намерих в архива на делото, както и протокола за обиск, цитиран от Б.Вапцарова в летописа на Вапцаров (копия и от двата документа се съхраняват в дом-музей "Н.Вапцаров" – София).

Обискиращите: "подписаният Любен Илиев Йоцев, разузн. при Дирекцията на полицията – Държавна сигурност, в изпълнение на заповедта на г-н Директора на полицията и в присъствието на свидетелите: Георги Константинов Георгиев и Петър Борисов Танев и двамата живущи в гр.София – Държ.пол.училище и мл.пол.стр.Воин Георгиев Цветанов при IV стол.пол.у-к" са извършили и подписали и обиска на Митка Лалова Пелова.

Но първо да се запознаем с протокола в музея. Какво е намерено?

1. Един джобен тефтер, на страниците на който са изписани с мастило разни бележки, от които едната е писана с молив, всички са от интерес за службата. 2. Един лист от две страници, като едната е написана с пишуща машина марка "Хермес Беби". Същата страница започва с думите "Всеки ден"... и завършва с думите... "подозрителна предпазливост", което е написано саморъчно от съругата му Бойка Ник. Вапцарова. 3. В едно бяло овехтяло пликче се намери писмо до Никола Вапцаров, написано с пишуща машина и подписано от Иван Михайлов, носещо дата 13.VIII.933 г. 4. Едно бяло листче, на което са написани следните имена: Георги Л.Симеонов и Георги Д.Кочанов, с.Гиген, Никополско, и третият Георги К.Георгиев, Борисовград. 5. Един бележник, съдържащ в себе си някои бележки, интересувачи пол.полиция. 6. Една машина (пишуща) марка "Хермес Беби".

Горният протокол се състави в присъствието на горепосочените свидетели, който се надлежно прочете и при подписа.

Обискиран: Н.Вапцаров

Макар че описът от обиска на Вапцаров е най-дълъг, сравнен с описа на останалите протоколи, за уличаващото в намереното можем да заключим с думите на М.Пелова: "Нищо особено тежко компрометиращо не се откри." Излиза, че Никола Вапцаров е дал относително точен отговор на жена си, след като е чул звънеца ("Имаш ли нещо компрометиращо...? – Не, нямам"...). Относително, защото: "Само моето положение се утежни от факта, че между вещите ми агентите намериха руски екземпляр от първата реч на Сталин пред съветските

Протокол за обсъдба.

Днес на 4.м.1942. г. в София, извършва се
 заседание на Комисията за разследване на престъпленията
 на нелицитат - Служба за сигурност, в присъствието
 на членовете на Служба за сигурност на комисията и
 в присъствието на свидетелите: 1. Георги Ко-
 евакчиев Георгиев и Петър Георгиев Пандов
 и двамата свидетели са изслушани - след това
 умишлено и неволно. Върху Върху Георгиев Пандов
 след изслушването на 4-м.1942. г., направиха изяснение
 обсъди се доклада на Никола Пандов Ваичков, по
 доклад на 4-м.1942. г., не изяснен, макар изяснен, а
 след това в 4-м.1942. г. и др. Върху Пандов след това
 обсъди се изяснение, при това обсъди се и изяснение
 и изяснение след това изяснение изяснение
 изяснение. 1. След изяснение изяснение, на изяснение
 изяснение на изяснение от комисията в изяснение раз-
 следване, след това изяснение е изяснение с изяснение.
 Върху от това изяснение за изяснение. 2. След това
 след това изяснение, като изяснение с изяснение от
 изяснение изяснение изяснение, изяснение след това изяснение
 изяснение изяснение с изяснение. 3. В след това
 обсъди се изяснение с изяснение изяснение с Никола
 Ваичков, изяснение с изяснение изяснение с
 изяснение с изяснение и изяснение, което изяснение
 4. След това изяснение, на изяснение с изяснение изяснение
 изяснение: Георги П. Василев в Георги Д. Кочанов
 с Пандов - Николаевско и изяснение Георги В. Георгиев
 Георгиевград. 5. След обяснение изяснение в

вече са много важни свидетелства за
 изв. О. Една изключителна (позитивна) черта на характера
 Горкич проявява се следващо по време на престоя
 на Лужкическия затвор, който е изключително
 дълго и мъчително.

Съсключил: М. П.

Съсключил: Л. Везюв
 с. Везюв

Съсключил на изключително
 мъчително време.
 Погребан в гробница в Лужкическия
 затвор.

народи, произнесена по Радио Москва на 3 юли 1941 г." – М.Пелова. Истинските "компромати" ще се открият по-късно – на 7 и 10.III. – което показва или че Вапцаров не е отговорил така, или че въобще не е имало такъв разговор, или че ако е имало, Вапцаров не е придавал съществено значение на намереното в апартамента. Невъзможно е да не е знаел за пистолета си, за шифъра и листчето с двете снимки, скрити от самия него на тавана и открити от полицията по-късно (7 и 10.III.). Невъзможно е и да ги е подценявал като улики в противодържавна дейност. По-скоро не е взел предохранителни мерки, не е бил добър конспиратор и тъкмо затова все пак е изнедадан.

Но не само той: "Зная, че Митка беше смутена." – Л.Везюв. И как не: "в куфара на Митка Лалова намериха нещо, какво беше точно не помня, нещо литература ли беше, позиви ли някакви бяха, но нещо противодържавно е било... И Никола каза, че той ги е оставил там, негови са, не са нейни тези материали. Тя няма вина за тях". – Л.Везюв.

Въпреки това М.Пелова е арестувана, не е пусната от полицията нито същия ден, нито по-късно, разпитвана е, изпратена на лагер, освободена, а после съдена.

Поемането на вината ѝ от Вапцаров не е помогнало с нищо.

"Противодържавното нещо", "руският екземпляр от първата реч на Сталин..." и пр. се оказва съвсем друго. Но ако е "руски екземпляр", значи е превеждано от него, или е щяло да бъде превеждано. Ако е превеждано на 3.III. и преписан в "20-30 екземпляра", то екземплярите наистина са били "разпръснати" до вечерта и е останал само оригиналът.

Каква точно е все пак тази реч личи от протокола:

Препис

ПРОТОКОЛ ЗА ОБИСК

Днес 4.III.1942 г., гр.София, подписаният ЛЮБЕН ИЛИЕВ ЙОЦЕВ, разузнавач при Дирекцията на полицията, държавна сигур., в изпълнение заповедта на г.Директора на полицията и в присъствието на свидетелите: 1/ Георги Константинов Георгиев и Петър Борисов Тенев и двамата живущи в гр.София, Държавно полицейско училище, и мл.полиц.стражар при IV столичен полицейски участък Воин Георгиев Цветанов направиха щателен обиск на Митка Лалова Пелова, студентка истор.филолог.факултет, род.с.Върбица – Б.Слатинско, сега живуща в апартамента на Никола Иванов Вапцаров на ул."Ангел Кънчев" № 37, в нейно присъствие, при който обиск се намериха и иззеха следните материали, интересуващи политическата полиция:

1/ В една кутия с размери 20/30 см от мукава се намери и иззе един плик, незапечатан, съдържащ един "Доклад на председателя на държавния съвет на отбраната СССР др.Йосиф Сталин на тържественото заседание на Московския съвет на депутатите на трудещите се заедно с партийните и обществени организации". Горният доклад е написан на три листа с пишуща машина или всичко шест /6/ страници, завършващ с думите: "Всички стават с възгласа, да живее великият Сталин и ура", бурни нестихващи овации.

Горният протокол се състави в присъствието на гореспоменатите лица, който се надлежно прочете и при подписа от всички упоменати лица:

Обискиран: М.Пелова
Свидетели:

/п/ Г.Георгиев
/п/ П.Борисов
/п/ В.Георгиев

Съставител на протокола и произвел обиск
/п/ Л.Илиев.

Преписъ.

175

ПРОТОКОЛЪ ЗА ОБИСКЪ

Днес 4. III. 1942 год. гр.София, подписаха ЛЕВЕНЪ ИЛИЕВЪ ИЩЕВЪ разпознаватъ при Дирекцията на полицията, държавна сигур. на конспиративне епархията на г.Директора на полицията и въ присуството на следетелитъ: 1/ Георги Константиновъ Георгиевъ и Петъръ Борисовъ Топевъ и двамата живущи гр.София, Държавно полицейско училище и м.п.полиция, трамвая при IV столиченъ полицейски участъкъ Воня Георгиева Царевановъ, направиха детеленъ обискъ на Митка Ладрова Пелова, студентка петор. филолог. факултетъ, род.с. Върбидъ-В. Слатинско, сегга живуща въ апартамента на Никола Илиевъ Вандаровъ на ул. "Ангелъ Кавтевъ" № 37, въ което присуствие при който обискъ се хвърриха и изобвехъ следниятъ материали интересувачи политическата полиция:

1/ Въ една кутия отъ размери 20/30 см.отъ и кукава се намири и пакетъ сива папиръ неопечатанъ съдържащъ една докладъ на председателя на държавния съветъ на отбраната на СССР др. Иосифъ Сталинъ, на тържественото заседание на Московския съветъ на депутатитъ на трудящитъ се заедно съ партинитъ и обществени организации. Горния докладъ е написанъ на три листа отъ кинудъ машинъ или всичко нести /6/ страници, завършваща съ думитъ: "Всички ставатъ съ възгласа; да живее великия Сталинъ и ура", бурни емоционални овации.

Горния протоколъ се състави въ присуството на горепомнатите лица, който се издължко прочете и приподписа отъ всички упомянати лица.

Обискерант: М.Пелова

/п/ Г.Георгиевъ
/п/ П.Борисовъ
Следетел оми: /п/ В.Георгиевъ

Съставителъ на протокола и произвел обискъ,
/п/ Л.Илиевъ.

Речта е на български, което ще рече – преведена.

Дали на 3.III., или преди това; дали от Вапцаров, или някой друг. Ако е преведена на 3.III. и "преписана в 20-30 екземпляра" след "разпръсването ѝ", в което е участвувала и М.Пелова, един екземпляр е запазен, а оригиналът вероятно унищожен.

Днес не можем, а и не бива, с късна дата да се "сърдим" на паметта на М.Пелова. Подобни неточности стават: намерената реч не е на руски, не е и както твърди спомнящата си в началото, "от 7 ноември 1941 г., произнесена на Червения площад", не е и "първата реч на Сталин пред съветските народи, произнесена по Радио Москва...", а "Доклад... на тържествено заседание..." и т.н. От подобни несъответствия в собствения текст не е застрахован никой, те са най-очевидни при Б.Вапцарова. Но съпоставени с останалите спомени и особено с документите от дело 585/1942 г. тези несъответствия придобиват съществено значение при разкриване на истината.

За да продължи обискът четири часа, не е търсено само в апартамента. Единствен Любомир Везюв (за разлика от М.Пелова, Б.Вапцарова и Б.Вапцаров) твърди: "те претърсиха и тавана, и то още на 4.III. (както и е било в действителност), а не само на 7.III. – както си спомнят Бойка и Венера Вапцарови.

Препис

ПРОТОКОЛ ЗА ОБИСК

Днес, 4 март 1942 година, ст.София, подписаният Никола Антонов Николов – разузнавач при Дирекция на полицията, в изпълнение заповедта на г.Директора на полицията и в присъствието на Павел Петков Годоров – чиновник, жив.София, ул."Ангел Кънчев" № 37 и мл.полиц.стражар Койчо Лаков Йолов от IV полиц.участък, направих най-щателен обиск в жилището на Никола Иванов Вапцаров, 33-годишен, родом от гр.Банско, жив.София – ул."Ангел Кънчев" № 37. При обиска се намери в левия коридор на таванското помещение, забодени между гредите:

1. Един позив, написан на бял лист с дребен шрифт на печатарска машина, започващ с думите: "Позив – български граждани, войната иде с бързи крачки" и завършва с думите: "Януари 1941 г. от РП (П.П.) използвай всички твои възможности и ги размножавай."

2. В-к "Работническо дело", орган на Работническата партия на България – брой 2 от януари 1941 г.

Обискът се извърши в отсъствието на Никола Иванов Вапца-

ров, а в присъствието на братовчедата му Любомир Николов Везев – студент.

За горното се състави настоящият протокол, който се прочете и подписа от присъстващите.

За ОБИСКИРАН: /п/ Л. Везев

СВИДЕТЕЛИ: /п/

1. Павел П. Тодоров

2. К. Лакъв

ИЗВЪРШИЛ ОБИСКА И СЪСТАВИЛ ПРОТОКОЛА: /п/ Н. Антонов

Преписъ.

ПРОТОКОЛЪ ЗА ОБИСКЪ.

Днес, 4 мартъ 1942 година, ст. София, подписаният Никола Антонов Николов – разузнавач при Дирекция на полицията, въ изпълнение на повелбата на г. Директора на полицията и въ присъствието на Павелъ Петковъ Тодоровъ – чиновникъ, кив. София, ул. Ангелъ Кънчевъ № 37 и на полиц. стражаря Колю Лакъв Молонъ отъ IV полиц. участъкъ, направихъ на-дателенъ обискъ въ жилището на Никола Ивановъ Вацаровъ, 33 годишенъ, родомъ отъ гр. Банско, кив. София-ул. Ангелъ Кънчевъ, № 37. При обиска се намери въ лявия коридоръ на таванското помещение забодени между гредата:

1. Белия позивъ, написанъ на блга листъ съ дребенъ шрифтъ на печатарска машина, започващъ съ думитъ: "Позивъ – български граждани, войната иде съ бързи крачки" и завързва съ думитъ: "Януари 1941 г. отъ РП/н.П./ използвавай всички твои възможности и го разнишавай!"

2. Б-къ "Работническо дело" органъ на Работническата партия въ България – брой 2 отъ Януари 1941 г.

Обискътъ се извърши въ отсъствието на Никола Ивановъ Вацаровъ, а в присъствието на братовчедата му Любомиръ Николовъ Везев – студентъ.

За горното се състави настоящия протоколъ, който се прочете и подписа отъ присъстващите.

За ОБИСКИРАНИ: /п./ Л. Везевъ.

1. Павелъ П. Тодоровъ

СВИДЕТЕЛИ: /п./ 2. К. Лакъвъ.

ИЗВЪРШИЛ ОБИСКА И СЪСТАВИЛ ПРОТОКОЛА: /п./ Н. Антонов

Любомир Везюв вероятно е заведен на тавана (щом в протокола е отбелязано "в отсъствието на Никола Иванов Вапцаров) или пък Вапцаров е отведен (възможно е с М.Пелова и брат си, възможно е и сам) в Дирекцията на полицията преди това. Последната версия не е изключена, щом обискът на Вапцаров и М.Пелова се прави от едни и същи лица, на Л.Везюв – от други. Самият Везюв разказва: "но те и след това пак идваха да търсят, само че търсеха главно на тавана. На другия ден, след няколко дни или може би няколко пъти идваха в един ден, но търсеха горе, на тавана..."

Тази версия е по-малко вероятна, след като поотделно всички (Б.Вапцаров, М.Пелова, Л.Везюв) твърдят, че в трамвая са четирима (или трима), но Н.Вапцаров неизменно е сред тях.

По-същественото е, че "в присъствието на Любомир Николов Везев" на тавана не е открита най-важната веществена улика срещу Вапцаров – пистолетът и скритият ("в джоба на военните ми дрехи, в джоба на куртката") от самия Везюв пълнител. Пистолетът (с пълнител в него), но не скритият в куртката пълнител, са намерени три дена по-късно, пак на тавана, при обиска на Бойка Вапцарова (според нейните спомени и протокола) в присъствието на Любомир Везюв, този път като свидетел.

А може би и това не е важно. Защото нещо много по-важно от протокола за обиск на Н.Вапцаров десетилетия наред е "пропускано" не само от Б.Вапцарова, но и от всички вапцароведи: "Получих обратно всички вещи и пишущата машина описани в протокола – п.Н.Вапцаров." Малка, но съществена добавка (след подписите на обисквания и свидетелите), която става повод за приписване на голям "героизъм" – цяла одисея – от страна на Б.Вапцарова по връщане на пишущата машина, "взета при обиска", и както трябва да се очаква – след "драматична" среща с Гешев – успява.

Връща си онова, което въобще не е било взето.

31.VIII., 4.IX.

*Получих обратно всички вещи и пишущата
машина описани в протокола
Везюв*